

Archiwalne kartograficzne i fotograficzne polonika w zbiorach Biblioteki Amerykańskiego Towarzystwa Geograficznego na Uniwersytecie Wisconsin w Milwaukee¹

Amerykańskie Towarzystwo Geograficzne (American Geographical Society – AGS), najstarsze towarzystwo geograficzne w zachodniej hemisferze, powstało w 1851 r. w Nowym Jorku. Organizacja miała za zadanie głównie badanie Arktyki, Antarktyki i Ameryki Łacińskiej, a czyniono to poprzez organizowanie i finansowanie licznych ekspedycji, szczególnie do obszarów podbiegunowych. Pierwszym przedsięwzięciem towarzystwa było poszukiwanie polarnej wyprawy Sir Johna Franklina (1786-1847) z 1845 r. To właśnie z ramienia AGS Louise Arner Boyd (1887-1972) prowadziła swoje wyprawy do Arktyki, a później – w 1934 r. – przyjechała do Polski. Towarzystwo popierało badania naukowe i zajmowało się propagowaniem informacji geograficznych i statystycznych dla potrzeb amerykańskiego rządu, przemysłu i biznesu. Odegrało ono ważną rolę w planowaniu transkontynentalnej sieci kolejowej w Ameryce i budowy Kanału Panamskiego.

Jak to się stało, że wymienione w tytule wspaniałe zbiory Amerykańskiego Towarzystwa Geograficznego w Nowym Jorku, składające się obecnie z przeszło 1 300 000 pozycji: 520 000 map, 11 000 atlasów i 120 globusów, a także 640 000 zdjęć oraz licznych książek, filmów i zapisów cyfrowych, znalazły się w Bibliotece im. Goldy Meir na Uniwersytecie Wisconsin w Milwaukee? W latach 70. ubiegłego stulecia władze towarzystwa zdały sobie sprawę, że nie mają wystarczających środków finansowych na utrzymanie tak cennych materiałów, a przede wszystkim – na opłacanie kosztów ich ubezpieczenia w Nowym Jorku. Rozpoczęły więc poszukiwania instytucji naukowej, która mogłaby je pomieścić i zagospodarować. Wiadomość ta dotarła podczas konferencji geograficznej do prof. Barbary Borowieckiej, kierowniczki Wydziału Geografii na naszej uczelni i została przez badaczkę przekazana dyrektorowi biblioteki i rektorowi. Władze uniwersyteckie, które akurat miały do dyspozycji całe wolne piętro w bibliotece, rozpoczęły negocjacje z towarzystwem i w sierpniu 1978 r. konwój 16 olbrzymich ciężarówek pod osłoną wozów policyjnych ruszył z Nowego Jorku. Po przejechaniu tysiąca mil setki tysięcy map, atlasów, globusów, zdjęć i książek dotarły do Milwaukee. Powstał z nich osobny zbiór, nazwany Kolekcją Amerykańskiego Towarzystwa Geograficznego (American Geographical Society Collection), który w 2002 r. przemianowano na Bibliotekę Towarzystwa (American Geographical Society Library).

¹ Jovanka Ristić, Senior Academic Librarian, okazała mi pomoc w dotarciu do archiwalnych materiałów w zbiorach AGS, za co składam serdeczne podziękowania.

Paryska konferencja pokojowa w 1919 r.

Po rozpoczęciu działań wojennych w Europie w 1914 r. prezydent Woodrow Wilson (1856-1924) mianował Edwarda M. House'a (1858-1938) na stanowisko przedstawiciela Stanów Zjednoczonych do rokowań z rządami Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec. We wrześniu 1917 r., już po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do wojny, prezydent W. Wilson powierzył E.M. House'owi misję stworzenia zespołu, który zajmie się przygotowaniem dokumentacji do planowanej konferencji pokojowej. Wkrótce potem Isaiah Bowman (1878-1950), dyrektor AGS, odpowiedział na wezwanie E.M. House'a i oddał zasoby towarzystwa na użytek rządu. Organizacja pod przewodnictwem tego polityka odegrała kluczową rolę w przygotowaniu materiałów wykorzystanych w negocjacjach podczas paryskiej konferencji pokojowej w 1919 r., co w konsekwencji przyczyniło się do procesu odrodzenia Polski.

Tajny zespół ekspertów, zwany *Inquiry*, rozpoczął 4 XI 1917 r. pracę na pierwszym i drugim piętrze siedziby AGS na rogu Broadwayu i 156 ulicy na Manhattanie. Przygotował przeszło 2000 raportów i dokumentów² potrzebnych do planowanej powojennej konferencji. Celem zespołu było opracowanie szczegółowych danych niezbędnych do przyszłych negocjacji. W lecie 1918 r. dyrektor I. Bowman objął administracyjną kontrolę³ nad stu pięćdziesięciosobowym zespołem, w skład którego wchodził geografowie, kartografowie, historycy, etnografowie, ekonomiści i specjaliści prawa międzynarodowego. W zespole doradców do spraw Polski i Rosji znaleźli się profesor Harvardu Robert Howard Lord (1885-1954), autor *The Second Partition of Poland. A Study in Diplomatic History*, (Cambridge-London 1915), Henryk Arctowski (1871-1958), wybitny geofizyk i badacz Antarktyki, autor memoriału o Polsce pt. „Report on Poland, compiled for the use of the American Delegation to the Peace Conference” (2464 strony, 127 map, rysunki i tabele) oraz Stanisław Zwierzchowski (S.J. Zowski, 1880-1940), projektant i budowniczy turbin.

Szczególnie ważną rolę odgrywali kartografowie AGS. Stojący na czele zespołu I. Bowman uważał bowiem, że podczas konferencji w Paryżu „mapy będą miały dużo większą wartość niż tomy memorandów”⁴. Dlatego olbrzymia grupa ludzi, wspomagana przez rząd, przygotowała 1200 map dotyczących kluczowych problemów Europy i świata⁵. Były tam mapy ilustrujące raporty i memoranda, mapy podkładowe do nanoszenia nowych danych oraz mapy i kartogramy przeznaczone do analiz wariantów granicznych. Materiały te służyły przedstawieniu uwarunkowań politycznych, ekonomicznych, socjalnych, religijnych, etnicznych i militarnych. Szczegółowe mapy Europy w skali 1:1 000 000 i 1:1 300 000 były najczęściej używanymi mapami podczas konferencji pokojowej. Wiele lat później I. Bowman twierdził, że choć eksperci z pozostałych krajów przyjechali na konferencję pokojową do Paryża pełni pomysłów, nie posiadali takiej masy danych zebranych w konkretnej, nadającej się do wykorzystania formie, jaką dysponowali amerykańscy eksperci⁶.

Kiedy prezydent W. Wilson wypłynął 4 XII 1918 r. do Europy na statku „George Washington”, na pokładzie znajdowały się trzy ciężarówki pełne dokumentów przygotowa-

² Zob. L.E. Gelfand, *The Inquiry. American Preparations for Peace, 1917-1919*, New Haven-London 1963, s. X. Wszystkie tłumaczenia w tekście pochodzą od autora artykułu.

³ Zob. J.T. Shotwell, *At the Paris Peace Conference*, New York 1937, s. 11.

⁴ G.J. Martin, *The Life and Thought of Isaiah Bowman*, Hamden 1980, s. 83.

⁵ Zob. I.E. Gelfand, dz. cyt., s. X.

⁶ The AGS of New York Archives, Box 207, Folder 24, Michael Bakalar w liście do Stephena Kazeriana, 18 XII 1959 r.

nych w towarzystwie. Dnia 10 XII na pokładzie statku prezydent zorganizował spotkanie z I. Bowmanem i jedenastoosobową grupą ekspertów. Przedstawił im wówczas swój punkt widzenia na najważniejsze polityczne kwestie nadchodzącej konferencji, wśród nich na sprawę Gdańska i Ligii Narodów⁷. Całą wypowiedź prezydenta zanotował I. Bowman, który zwrócił szczególną uwagę na następujące wezwanie głowy państwa skierowane do ekspertów: „Powiedzcie mi, co jest słuszne, a będę o to walczył [...]”⁸.

Po przybyciu do Paryżu I. Bowman objął funkcję głównego specjalisty od spraw terytorialnych oraz dyrektora administracyjnego Działu Ekonomicznego, Politycznego i Terytorialnego Wywiadu. Był także członkiem Komisji do spraw Polski, Centralnej Komisji Terytorialnej, Rumuńsko-Jugosłowiańskiej Komisji oraz jedynym cywilem w Polsko-Ukraińskiej Komisji Rozejmowej⁹. Kiedy sprawy dotyczące Polski były przedmiotem dyskusji, I. Bowman siedział za prezydentem W. Wilsonem, sekretarzem stanu Robertem Lansingiem (1864-1928) i generałem Taskerem H. Blissem (1853-1930), by odpowiadać na pytania i przedstawiać swoje sugestie¹⁰.

W dniu 27 II 1919 r. I. Bowman był gościem Polskiej Delegacji w Paryżu. Jej członkowie, wśród nich Eugeniusz Romer (1871-1954), przyjaciel polityka i autor *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski* (Warszawa-Kraków 1916), który odegrał ważną rolę w ustaleniu granic Rzeczypospolitej, przedstawili swój punkt widzenia na najważniejsze sprawy dotyczące swego kraju, tzw. korytarz gdański i kwestie mniejszości narodowych. W dniu 1 V 1919 r. I. Bowman wraz z żoną w obecności R.H. Lorda wydał pożegnalny obiad na cześć Ignacego Jana Paderewskiego (1860-1941) z małżonką oraz Romana Dmowskiego (1864-1939). „Duży okrągły stół pokryty był czerwonymi różami i biało-czerwonymi ozdobami, jako że polska flaga jest biało-czerwona”¹¹.

James Thomson Shotwell (1874-1965), członek amerykańskiej delegacji, napisał:

To, że Polska odzyskała niepodległość podczas paryskiej konferencji pokojowej, kraj ten ma do zawdzięczenia w dużym stopniu – jeżeli nie, w samej rzeczy, największym – delegacji amerykańskiej, a jej [Polski] granice były określone głównie przez Doktora Bowmana, który ustalił je z pieczołowitą uwagą na podstawie wnikliwych badań demograficznych. Profesor Lord, jako poplecznik Polski, ubiegał się o to, by zyskać dla Polaków wszystko to, czego domagało się współczucie dla ich tragicznej historii¹².

Fot. 1. Portret Isaiaha Bowmana. Źródło i zdjęcie: American Geographical Society of New York

⁷ Zob. J.T. Shotwell, dz. cyt., s. 75-78.

⁸ G.J. Martin, dz. cyt., s. 87.

⁹ Zob. tamże, s. 90.

¹⁰ Tamże, s. 91.

¹¹ J.T. Shotwell, dz. cyt., s. 304.

¹² Tamże, s. 305.

W uznaniu zasług I. Bowmana dla sprawy polskiej Jan Ciechanowski (1887-1973), minister pełnomocny i poseł nadzwyczajny w Stanach Zjednoczonych, napisał po konferencji: „Swą przyjaźnią dla Polski zjednał Pan sobie wszystkich nas Polaków”¹³.

Dyrektor AGS nie był odosobniony w swej sympatii dla sprawy niepodległości Polski. Głównym amerykańskim negocjatorem w Paryżu w imieniu prezydenta W. Wilsona był E.M. House, który darzył I.J. Paderewskiego wielkim szacunkiem: „Trzynasty punkt prezydenta Wilsona był rezultatem rekomendacji przygotowanych przez *Inquiry*, jak również wpływu Paderewskiego na House’a”¹⁴. Nic też dziwnego, że ten polski mąż stanu był fundatorem pomnika E.M. House’a w Parku Skaryszewskim na Pradze. Pomnik ten, wzniesiony w 1932 r., zadedykowano „szlachetnemu rzecznikowi sprawy polskiej”. Także generał T.H. Bliss, zaangażowany w dyskusje na temat Polski konsygnatariusz traktatu wersalskiego, popierał stanowisko Paderewskiego. Stany Zjednoczone były pierwszym państwem, które 29 I 1919 r. uznało rząd I.J. Paderewskiego. „Biały orzeł wzbija się wysoko”, skomentował I. Bowman w liście do swego przyjaciela E. Romera z dnia 20 IV 1920 r., a pierwszego czerwca tegoż roku napisał: „Niech żyje Polska!”¹⁵

Mapy Polski (1508-1772)

Najwcześniejszym źródłem naszej kartograficznej wiedzy o krainie pomiędzy Bałtykiem a Karpatami, późniejszej Polsce, jest dzieło wybitnego aleksandryjskiego astronoma Klaudiusza Ptolemeusza (ok. 100-168) pt. *Geografia*, ogłoszone ok. 150 r. Pracę tę, wprowadzającą zasadę konstruowania map w oparciu o siatkę współrzędnych, uważa się za pierwszy naukowy traktat geograficzny¹⁶. Początki nowożytnej geografii zbiegły się z odnalezieniem u zarania XV w. i przekładem na łacinę *Geografii* oraz coraz intensywniejszymi pomiarami europejskich ziem. Na początku XIII w. słowo „Polonia” ukazało się na mapie Mateusza z Paryża (ok. 1200-1259), a coraz dokładniejszy obraz ziem polskich przedstawiony został na *mappae mundi* z Ebstorfu i Herefordu oraz na katalońskich i włoskich portolanach.

Na najstarszej mapie środkowej i wschodniej Europy z 1451 r. autorstwa Mikołaja z Kuzy (1401-1464) znalazły się dane dostarczone przez polskich badaczy, m.in. być może przez Jana Długosza (1415-1480). Mapa ta doczekała się licznych przeróbek. Jednakże to Bernardowi Wapowskiemu (1475-1535), wybitnemu uczoneму i przyjacielowi Mikołaja Kopernika (1473-1543), zawdzięczamy początki rodzimej kartografii. Rzeczony badacz sporządził bowiem zarysy map, które znalazły się w nowych wydaniach *Geografii* Ptolemeusza z 1508 i 1509 r., oraz dwie mapy Sarmacji, które prawdopodobnie wykorzystali później Gerard Merkator (1512-1594) i Sebastian Münster (1488-1552). Sam M. Kopernik w 1510 r. stworzył natomiast mapę Prus. Jeśli chodzi o innych kartografów, Martin Helwig (1516-1574) przygotował w 1561 r. mapę Śląska, Stanisław Porębski (ok. 1529-1581) – mapę Oświęcimia i Zatoru (1563), natomiast Caspar Hennerberger (1529-1600) – mapę Prus Wschodnich (1576).

¹³ J.K. Wright, *Geography in the Making. The American Geographical Society 1851-1951*, New York 1952, s. 201.

¹⁴ L.L. Gerson, *Woodrow Wilson and the Rebirth of Poland 1914-1920*, New Haven 1953, s. 82.

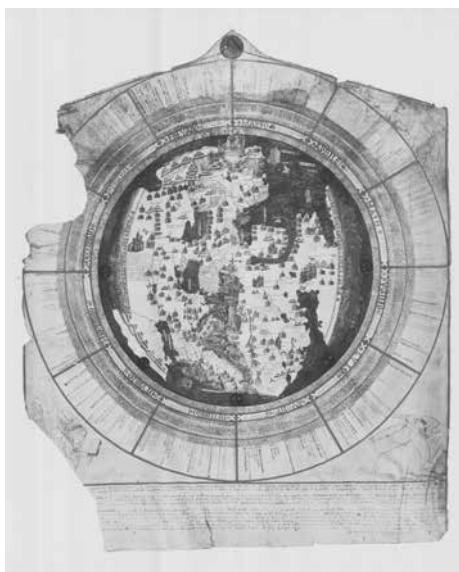
¹⁵ The AGS of New York Archives, Box 187, Folder 35.

¹⁶ Zob. K. Buczek, *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zarys analityczno-syntetyczny*, Wrocław 1963, s. 10.

W 1557 r. Wacław Grodecki (ok. 1535-1591) opracował poprawioną wersję mapy Polski B. Wapowskiego, która znalazła się w pierwszym wydaniu *Theatrum Orbis Terrarum* (1570) Abrahama Orteliusza (1527-1598), autora pierwszego jednolitego atlasu świata. W ten sposób kartograficzna eksploracja polskich ziem, wspierana przez rodzimą naukę, zbiegła się z okresem największego rozkwitu europejskiej kartografii. W miarę dokładne mapy Polski ukazywały się w licznych wydaniach atlasów A. Orteliusza, G. Merkatora, Willema Janszona Blaeu'a (1571-1638), Gerarda de Jode (1509-1591) i innych wybitnych kartografów.

Dodatkowym bodźcem do rozkwitu polskiej kartografii od XVI do XVIII w. była polityczna rola olbrzymiego kraju, rozciągającego się od Bałtyku i Kurlandii na północy do ujścia Dunaju w okolicach Morza Czarnego na południu i od Brandenburgii na zachodzie do źródeł rzek Oki i Doniec na wschodzie. Opracowanie map tych rozległych terenów stanowiło zasadniczy warunek stworzenia dokładnego obrazu całego kontynentu. Polscy królowie i magnaci, np. Stefan Batory (1533-1586) i Mikołaj Krzysztof Radziwiłł (1549-1616), Stanisław August Poniatowski (1732-1798) i Józef Jabłonowski (1711-1777), wspierali kartograficzne przedsięwzięcia i tworzyli cenne kolekcje atlasów i map, które służyły do militarnych, administracyjnych i artystycznych celów¹⁷. Wybitni kartografowie okresu staropolskiego, tacy jak Maciej Strubicz (ok. 1530-1604), Tomasz Makowski (1575-1630) czy Francuz Guillaume le Vasseur de Beauplan (1600-1675), posunęli daleko stan wiedzy o terenach Rzeczypospolitej, co z kolei pozwoliło na zrewidowanie europejskiej kartografii.

Przeszło 200 map Polski z okresu nowożytnego znalazło się w zbiorach AGS¹⁸. Jedną z najcenniejszych pozycji w kolekcji to mapa świata z 1452 r. Giovanniego Learda. Chociaż jedna jej część ukazuje ziemie polskie, była nieznaną w Polsce do 1985 r. Obiekt ten zasługuje na specjalną uwagę, przedstawia bowiem terytorium Polski dokładniej niż wszystkie poprzedzające go *mappae mundi*. Chociaż Europa Środkowa jest poważnie zniekształcona, uderza bogactwo szczegółów i nazw odnoszących się do Polski. Na mapie znajdujemy tereny Sarmacji, Polski, Prus, Litwy i Podola. Oprócz tego zaznaczono: Morze Bałtyckie, Wisłę, Zatokę Pucką i Hel. Możemy też odczytać nazwy licznych miast, w tym Krakowa, Głogowa, Kołobrzegu, Szczecina, Gdańska, Słupska, Sącza, Królewca i Elbląga. Ponadto jest też kilka miejscowości, być może polskich, na których napisy są tak wyblakłe, że nie sposób je odszyfrować¹⁹.

Fot. 2. Mapa świata G. Leardo. Źródło i zdjęcie: American Geographical Society of New York

¹⁷ Zob. M.J. Mikoś, *Monarchs and Magnates: Maps of Poland in the Sixteenth and Eighteenth Centuries*, [w:] *Monarchs Ministers and Maps*, ed. D. Buisseret, Chicago-London 1992, s. 169.

¹⁸ Zob. tenże, *Early Maps of Poland (1508-1772) in the American Geographical Society Collection*, Milwaukee 1982.

¹⁹ Zob. tenże, *Polska na mapie świata Giovanniego Leardo*, „Polski Przegląd Kartograficzny” 1985, t. 17, nr 1, s. 18-23.

Pierwsze mapy Polski pochodzą z rzymskiego wydania *Geografii* Ptolemeusza w 1508 r. Następne zaś – *Polonia et Hungaria* i *De regno et tota regione Poloniae* – z prac S. Münstera, wydawcy *Geografii* z ilustracjami z 1540 r. i autora słynnej *Cosmographia Universalis* (1544), która doczekała się aż 24 wydań w ciągu 100 lat. Obydwie mapy Polski zostały zamieszczone w wydaniu *Cosmographia...* z 1572 r. Na dodatek z tegoż dzieła pochodzi wizerunek stworu jakoby z Krakowa, który urodził się w lutym 1547 r., lecz żył tylko trzy godziny.

W zbiorach znajdujemy też portret A. Orteliusza, autora pierwszego atlasu, i stronę tytułową jego dzieła, a następnie liczne mapy: Polski i dekoracyjny kartusz oraz rejonów Pomorza, Inflant, Oświęcimia, Śląska i Prus. W następnej kolejności znajdujemy portret G. Merkatora i Jodocusa Hondiusa Starszego (1563-1612), stronę tytułową nowego wydania *Atlasu* G. Merkatora z 1619 r. oraz mapy Polski i Litwy. I wreszcie strona tytułowa atlasu W.J. Blaeu'a, trzeciego wielkiego wydawcy, a także mapy Polski i Śląska, kartusz i herb z tej mapy oraz mapy Prus, Palatynatu Poznańskiego, Pomorza i Oświęcimia.

W atlasie W.J. Blaeu'a z 1613 r. znalazła się mapa Wielkiego Księstwa Litewskiego sporządzona przez M. Strubicza i T. Makowskiego pod patronatem wojewody M.K. Radziwiła. Ta wspaniała czteroarkuszowa mapa Litwy (1:1 300 000) i przyległego Podlasia, Wołynia, Kijowszczyzny, a nawet Podolia i części Małopolski wzbogaciła znacznie kartograficzny obraz Europy. Natomiast *A New Mape of Poland* z 1626 r. Johna Speeda (1551/1552-1629) pokazała Polskę w całej okazałości, a przy tym przedstawiła barwne postacie lokalnej ludności i zarysy ważnych miast. Inne polskie miasta, np. Wrocław i Toruń, zilustrowano w licznych publikacjach Mateusza Meriana (1593-1630) począwszy od 1650 r.

Mimo że w XVIII w. Polska poczęła chylić się ku upadkowi, coraz to nowe mapy naszego kraju i ich przeróbki zamieszczano w europejskich atlasach. Do najważniejszych zaliczyć należy mapy Carola Allarda (1648-1709), mapę Śląska i kartusz w dziele franciszkanina Vincenza Coronelli (1650-1718) oraz pracę Johanna Homanna (1664-1724) i jego spadkobierców – mapę z dekoracyjnym kartuszem, obrazkiem z życia gdańskich kupców i trzema scenami przedstawiającymi oblężenie Gdańska podczas działań wojennych w 1734 r. Z kolei francuski kartograf Henri Chatelain (1684-1743) dodał do swoich map historyczne dane o Polsce, jej władcach, herby miast i ich widoki. Natomiast Justus Danckerts (1635-1701) i Pieter Schenk (1660-1718/1719) zamieścili okazałe mapy ziem Rzeczypospolitej, a ten ostatni dodał postać „Matki-Polki” i czyhającego na nią złowrogięgo poganina.

Zasługi wielkich uczonych spotkały się z uznaniem kartografów: na tytułowej stronie *Atlasu Coelestis* z 1742 r. Johanna Gabriela Doppelmayra (1677-1750) widzimy postacie Ptolemeusza, M. Kopernika, Jana Keplera i Tychona Brahe. Los Polski doczekał się także dramatycznej ilustracji: mapa Rzeczypospolitej jest rwana na części przez Katarzynę, Marię Teresę i jej syna Józefa II oraz Fryderyka II, podczas gdy anioł wolności trąbi na alarm.

To właśnie Joachim Lelewel (1786-1861), wybitny uczyony z podbitego Królestwa Obojga Narodów, napisał na wygnaniu w Brukseli pierwszą historię geografii i kartografii wraz z atlasem, zawierającym 145 map i planów. Oprócz tego, mimo samotności i biedy, stworzył wspaniałą kolekcję map, która w 1925 r. w wolnej Polsce znalazła swe miejsce na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, macierzystej uczelni bibliografa²⁰.

²⁰ Zob. m.in. M.J. Mikoś, *Joachim Lelewel: Polish Scholar and Map Collector*, „Map Collector” 1984, 26, s. 20-24; tenże, *Lelewel Joachim*, [in:] *Lexikon zur Geschichte der Kartographie*, bearb. von I. Kretschmer, J. Dörrlinger, F. Wawrik, Wien 1986, s. 445-446. Na temat innych zbiorów uczonego zob. artykuł Viktoriji Vaitkevičiūtė *Kolekcja Joachima Lelewela w Dziale Druków Rzadkich Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego* opublikowany w niniejszym tomie.

Fotograficzna kolekcja Louise Arner Boyd (1934)

W zbiorze tym znajdują się zdjęcia wsi polskiej wykonane przez L.A. Boyd. Ta milionerka z Kalifornii i światowej sławy badaczka już w 1926 r. wyruszyła na pierwszą ekspedycję polarną. W 1928 r. wynajęła statek, by wziąć udział w poszukiwaniu ekspedycji Roalda Amundsena, za co rząd norweski udekorował ją Orderem Świętego Olafa I klasy. Od 1928 do 1941 r. prowadziła siedem ekspedycji w regiony polarne, a w latach 1933, 1937 i 1938 badała z ramienia AGS Grenlandię Wschodnią. W 1955 r. – w wieku 67 lat – została pierwszą kobietą, która przeleciała nad biegunem północnym.

Fot. 3. Portret L.A. Boyd. Źródło i zdjęcie: American Geographical Society of New York

W sierpniu 1934 r. L.A. Boyd wraz z dyrektorem AGS, I. Bowmanem, przyjechała jako delegatka Stanów Zjednoczonych i AGS na Międzynarodowy Kongres Geograficzny do Warszawy. Towarzyszył jej prywatny kierowca Percy Cameron, a w czasie podróży po Polsce asystowali jej lokalni geografowie. Od sierpnia do października L.A. Boyd przejechała 6300 mil – dotarła do prawie wszystkich regionów kraju i wykonała 2500 zdjęć, które zaopatrzyła szcze-

gółowymi opisami. Jak pisze Susan Gibson Mikoś: „Ze wszystkich miejsc, które odwiedziła, najbardziej urzekło ją Polesie, wielki obszar moczarów i lasów, odwadniany przez Prypeć²¹, a szczególnie – „prymitywne warunki życia i etniczne zróżnicowanie ludności Polesia, Ukraińców i Białorusinów, Polaków i Żydów²²”. To właśnie tam zrobiła najwięcej zdjęć, przedstawiających krajobrazy, wodne szlaki, rybołówstwo, wioski, jarmarki, a przede wszystkim – lokalnych mieszkańców²³.

Fotograficzna Kolekcja Harrisona Formana (1939)

Dziennikarz, fotograf i badacz H. Forman (1904-1978) był amerykańskim korespondentem „New York Times”, „London Times” i NBC. Do Polski przyjechał w sierpniu 1939 r. i pozostał w kraju do końca września. Po powrocie do Stanów wygłaszał odczyty i opisywał atak Niemiec na Polskę w amerykańskiej prasie. Ok. 90 zdjęć z tej podróży odnaleziono dopiero po przekazaniu do Biblioteki im. Goldy Meir Uniwersytetu Wisconsin

²¹ S. Gibson Mikoś, *Louise Arner Boyd i jej fotografie z Polski*, [w:] *Więś polska roku 1934 w fotografii Louise Arner Boyd*, red. U. Czartoryska, Łódź 1987, nlb.

²² Tamże, nlb.

²³ Zob. *Louise A. Boyd Collection*, [online] <http://uwm.edu/libraries/agsl/louise-a-boyd-collection/> [dostęp 17.06.2017]; L.A. Boyd, *Polish Countrysides*, New York 1937; też, *The Marshes of Pińsk*, „The Geographical Review” 1936, Vol. 27, s. 376-395; też, *Polish Countrysides. The Photographs of Louise Arner Boyd*, Milwaukee 1984; też, *Kresy: fotografie z 1934 roku*, red. i wstęp S. Gibson Mikoś, Kraków 1991; *Więś polska roku 1934...*

Fot. 4. Zniszczony budynek w Warszawie, wrzesień 1939 r. Źródło: American Geographical Society Library, University of Wisconsin-Milwaukee Libraries. Zdjęcie: Harrison Forman

w Milwaukee w 1987 r. całego – liczącego przeszło 98 000 zdjęć, głównie z Afganistanu, Tybetu i Chin – zbioru dziennikarza.

Na zdjęciach H. Formana widzimy sierpniowe parady wojskowe, ogłoszenia o stanie wojennym, przygotowywanie okopów oraz zniszczenia wojenne w Warszawie i poza miastem²⁴.

Fotograficzna kolekcja Romana Kwaśniewskiego (1911-1947)

Fot. 5. Portret R. Kwaśniewskiego (1886-1980). Źródło i zdjęcie: Archives Department, University of Wisconsin-Milwaukee Libraries

Już poza zbiorami AGS Library, ale także w Bibliotece im. Goldy Meir znajduje się olbrzymia kolekcja zdjęć przedstawiająca życie Polaków w Milwaukee w latach 1911-1947. Nasi rodacy byli w tym mieście drugą co do wielkości grupą etniczną. Właściciel studia fotograficznego na Lincoln Avenue, R. Kwaśniewski, udokumentował na przeszło 30 000 zdjęć polską dzielnicę położoną między kościołem Świętego Stanisława, pierwszym polskim kościołem wzniesionym w 1866 r. i bazyliką Świętego Jozafata, zbudowaną w 1901 r., trzecią co do wielkości świątynią tego typu w Stanach, która mieściła wtedy największą parafię w mieście. To tam i w przyległych dzielnicach Polacy budowali swoje kościoły, domy i sklepy, to tam toczyło się ich codzienne życie: praca, uroczystości i rozrywki, zaś w studiu fotografa pozowali do portretów i rodzinnych zdjęć. R. Kwaśniewski – z nieodłącznym aparatem – uwieczniał emigrantów na weselach i podczas pogrzebów, przy pierwszej komunii i rozdaniu świadectw, na bejsbolowych meczach i na ślizgawkach, podczas ślubowań i przed wyruszeniem na wojnę. Dokumentację, którą zostawił, można dzisiaj zaliczyć do najbardziej wnikliwych kronik przedstawiających jedną z etnicznych społeczności w Stanach²⁵.

²⁴ Zob. *Harrison Forman Collection*, [online] <http://uwm.edu/libraries/agsl/harrison-forman-collection/> [dostęp 17.06.2017]; *Nazi Invasion of Poland in 1939*, [online] <http://collections.lib.uwm.edu/cdm/landingpage/collection/pol/> [dostęp 17.06.2017].

²⁵ Zob. C.T. Maass, *Illuminating the Particular: Photographs of Milwaukee's Polish South Side*, Madison 2003; S. Gibson Mikoś, *Poles in Wisconsin*, Madison 2012.

Streszczenie

W artykule omawiam pięć kolekcji ze zbiorów Biblioteki Amerykańskiego Towarzystwa Geograficznego na Uniwersytecie Wisconsin w Milwaukee, a mianowicie: materiały dotyczące konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r., mapy Polski z lat 1508-1772, zdjęcia Louise Arner Boyd z Kresów w 1934 r., fotografie Harrisona Formana przedstawiające atak Niemiec na Polskę w 1939 r. oraz zdjęcia Romana Kwaśniewskiego, dokumentujące życie Polonii w Milwaukee w latach 1911-1947. Głównym tematem artykułu jest przedstawienie roli, jaką odgrywa Biblioteka Amerykańskiego Towarzystwa Geograficznego w przechowywaniu i upowszechnianiu geograficznych i historycznych dokumentów, szczególnie tych z Polski (lub jej dotyczących). Drugim podstawowym wątkiem opracowania jest omówienie wczesnych map Polski i ich znaczenia w historii europejskiej kartografii.

Słowa kluczowe: Biblioteka Amerykańskiego Towarzystwa Geograficznego – paryska konferencja pokojowa – mapy Polski (1508-1772) – zbiór zdjęć Louise Arner Boyd – zbiór zdjęć Harrisona Formana – zbiór zdjęć Romana Kwaśniewskiego.

Summary

Cartographic and photographic *Polonica* at the University Wisconsin – Milwaukee Library

I present five collections housed in the American Geographical Society Library and the Archives of the Golda Meir Library at the University of Wisconsin – Milwaukee: archival materials pertaining to the Paris Peace Conference in 1919, early maps of Poland (1508-1772), photographs taken by Louise Arner Boyd in *Kresy* (Borderlands) in 1934, photographs by Harrison Forman from Warsaw in 1939, and photographs by Roman Kwaśniewski, documenting the life of Milwaukee *Polonia* between 1911 and 1947. This study documents the role of the American Geographical Society Library in preservation and propagation of historical and geographical documents, particularly those from Poland. It also identifies the early maps of Poland and points out their significance in the history of European cartography.

Key words: American Geographical Society Library – Paris Peace Conference – Maps of Poland (1508-1772) – Louise Arner Boyd Collection – Harrison Forman Collection – Roman Kwaśniewski Collection.